

- історичний журнал. – 1991. – № 3. – С. 25-33; Ї ж. Суспільно-політичне і духовне життя українців у складі Російської імперії (XIX ст.). – К., 2004. – 99 с.; *Сарбей В. Г.* Етапи формування української національної самосвідомості (кінець XVIII – початок XX ст.) // Український історичний журнал. – 1993. – № 7-8. – С. 3-16; Ї ж. Національне відродження України. – К., 1999. – 335 с.; Катренко А. Початки нового етапу українського національного руху в XIX ст. // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 23-40; Ї ж. Український національний рух XIX ст. Частина I. Перша половина XIX ст. – К., 1998. – 89 с., Частина II. 60-90-ті роки XIX ст. – К., 1999. – 189 с.
5. *Кубайчук В.* Хронологія мовних подій в Україні (Зовнішня історія української мови). – К., 2004. – 45.
 6. *Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П.* Україна і Росія в історичній ретроспективі. Українські проекти в Російській імперії. – К., 2004. – с. 368.
 7. *Кубайчук В.* Вказ. праця. – С. 60.
 8. *Житецький П. Г.* З історії київської української громади. – Промова Павла Житецького на Шевченкових роковинах (з його посмертних паперів) // Записки НТШ. – 1913. – № 4. – Т. 116. – С. 178.
 9. *Попович М.* Нарис історії культури України. – К., 2001. – С. 293.
 10. *Barbour S.* Britain and Ireland: The varying significance of language and nationalism // Language and nationalism in Europe. – Oxford, 2001. – P. 20.
 11. *Каппелер А.* Росія як полі етнічна імперія. Виникнення. Історія. Розпад. – Львів, 2005. – С. 177-179.
 12. *Касьянов Г.* Вказ. праця. – С. 113-114.
 13. Национальная идея в Западной Европе в новое время. – М., 2005. – С. 109.
 14. *Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П.* Вказ. праця. – С. 251-252.
 15. *Касьянов Г.* Вказ. праця. – С. 115.
 16. *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної української нації. – К., 2000. – С. 37.
 17. *Wilson A.* Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith. – Cambridge, 1996. – P. 29.
 18. Национальная идея в Западной Европе в новое время. – М., 2005. – С. 493.
 19. *Помян К.* Європа та її нації. – Львів, 2003. – С. 133.
 20. *Верига В.* Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996. – С. 154.
 21. *Ющенко Г.* Записка П. І. Житецького // Архівна справа. – 1927. – № 4. – С. 19.
 22. *Помян К.* Вказ. праця. – С. 127.
 23. *Каппелер А.* Вказ. праця. – С. 179.
 24. *Prisel I.* National identity and foreign policy: nationalism and leadership in Poland, Russia and Ukraine. – Cambridge, 2004. – P. 300.
 25. *Касьянов Г.* Вказ. праця. – С. 263.
 26. *Грицак Я.* Вказ. праця. – С. 60.

Басишина Л.

ПОМІСНА УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В 1920 – 1921РР.

Актуальність теми обумовлена тим, що тепер в Україні існує три православних конфесії, що значною мірою заважає консолідації суспільства. Тому на часі проблема єдності православних церков і творення єдиної УПЦ.

Ця проблема досліджувалася в монографії А. Зінченка, де вона розглядалась крізь призму життєвого шляху окремого церковного діяча [1]. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлювалися у статтях Ф. Турченка та О. Ігнатюші, Л. Пилявця, І. Преловської [2]. О. Хомчук проголошення УАПЦ 1921 р. розглядає як розкол українського православ'я [3].

Завданням статті є розкриття особливостей втілення Помісної УПЦ в 1920 – 1921 рр., значення цього досвіду для сьогодення.

Після невдалої спроби втілення цієї ідеї за часів Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР її реалізацією стали опікуватись в основному громадські організації. Ця робота проводилася в умовах радянської влади, релігійна політика якої була антицерковною. В ті роки держава боролася проти церкви всіма доступними заходами, зокрема розколом церкви та натравлюванням однієї церкви на іншу. Тому радянські органи спочатку цілком позитивно відносились до руху за автокефалію православної церкви в Україні [4]. Було відновлено діяльність ВПРЦ, яка, не знайшовши спільної мови з єпископом РПЦ в Україні, 5 травня 1920 р., проголосила автокефалію УПЦ. З метою набуття власного єпископату ВПЦР проводить переговори з полтавським архієпископом Парфенієм (Левицьким), який погоджується взяти УПЦ “під догляд” [5].

Після завершення роботи собору Київщини, на якому були обрані митрополит Київський і його заступник, архієпископ Парфеній і єпископ Антонін до виконання своїх обов'язків так і не приступили. Ще напередодні собору Київщини архієпископ повідомляв ВПЦР, що за станом здоров'я не може прибути до Києва. Крім того, він побоювався, що з його від'їздом "загине церковне українське діло на Полтавщині" [6]. Після завершення собору Київщини архієпископа навіть примусили відмежуватись від його рішень. Тут свою роль зіграли й ті постанови, що були прийняті під впливом революційного часу: це й відміна цілого ряду церковних канонів (а вони приймались Вселенськими соборами) і рішення про шлюбний єпископат, і про визнання ВПЦР як найвищого органу церковного управління тощо.

У листі ВЦПР до єпископа Антоніна повідомлялося про рішення собору Київщини і висловлювалося побажання побачити його на Соборі [7]. Після цього звернення єпископ Антонін зібрався їхати до Києва. Збереглося посвідчення, видане єпископові будинковим комітетом Богоявленського монастиря у Москві, у якому зазначалося, що єпископ Антонін їде до Києва на запрошення ВПЦР "с разрешения и ведома правительства Украины... для участия в разработке некоторых церковных общественных вопросов". Але після зустрічі з патріархом Тихоном, Антонін відмовився від поїздки до Києва. Пізніше, з травня 1922 року, він (вже архієпископ) очолив у Москві Вище церковне управління "Живої церкви".

Слід зазначити, що тиск з боку російського єпископату відчували не тільки названі ієрархи, але й ті віруючі, які підтримували рішення собору Київщини. Про це свідчить звернення собору єпископів Російської церкви в Україні до віруючих, в якому їх залякують тим, що "новое церковное движение" поведе не до відродження церковного життя, "а к новому вреду и гибели, угрожающей православию на Украине" [9]. Патріарх Тихон теж звернувся до віруючих України, про що повідомлялось раніше.

ВПЦР, незважаючи на тиск, що його чинили проросійські церковні кола, продовжувала шукати шлях для відродження власної ієрархії. Було вирішено звернутись до патріарха – католикоса Грузинської православної церкви Леоніда. Ця церква ще в березні 1917 р. відновила свій незалежний статус. У зверненні ВПЦР до патріарха-католикоса ВПЦР висловила прохання висвятити на єпископів двох кандидатів – протоієрея Степана Орлика і священника Павла Погорілка. У цьому зверненні подавався також історичний нарис Української православної церкви, в якому проводилась паралель між долями Української та Грузинської церков, розкривалась панорама розвитку церковно-визвольного руху в Україні тощо. Але ланцюг невдач на шляху набуття власної ієрархії в УАПЦ не мав меж: умови громадянської війни не дали можливості кандидатам дістатись Грузії.

Розчарований таким ходом подій, протоієрей П. Погорілко звернувся до Священного собору єпископів України із "Запиской о примерении в Украинской церкви".

Він визнав, що сану єпископа не шукав і був обраний кандидатом в єпископи на соборі Київщини заочно, тому що вважав за необхідне відшукати шляхи мирного подолання розколу в церкві, який відбувся і руйнував живе тіло церкви. Він виправдовував ВПЦР і віруючих, які об'єднувалися довкола неї і наголошував, що їм "нельзя поставить обвинение в отступлении от догматов православия, а все движения, вся борьба в центре и по селам... носит характер борьбы с неуступчивостью высшей власти и нежелания дать то, что принадлежит верующему народу – живой язык его в богослужении, участие в административных органах управления и внешняя независимость Церкви, при братском движении с другими настолько, насколько это необходимо, чтобы внутренняя жизнь церкви не связывалась чужими ей шаблонами" [10].

Для примирення й духовного єднання в церкві П. Погоріло вніс такі пропозиції: 1) виділити українські парафії в екстериторіальні єпархії, хіротонізувавши для них тих єпископів, яких було обрано на соборі Київщини, які не будуть залежати від Святійшого Синоду; 2) визначити церковні ради в цих єпархіях, а також ВПЦР як тимчасового церковно-адміністративного органу, який діє до Собору; 3) відмінити рішення про зняття з сану й заборону в богослужінні священникам і дияконам, які піддані цьому покаранню за участь у боротьбі за незалежність Української церкви, а також про відлучення від церкви мирян, які брали участь у цій боротьбі; 4) забезпечити братське єднання з усіма українськими парафіями з дозволом переходу від них до слов'яно-російських і навпаки; 5) домогтись участі всіх єпископів і представників всіх єпархій України в Соборі, який відкривається 14 жовтня; 6) відкласти рішення про автокефалію Всеукраїнського Собору, який має вирішити це питання з благословення патріарха Московського [11].

Пропозиції П. Погорілка не були сприйняті єпископатом Російської церкви в Україні на чолі з екзархом митрополитом Михаїлом. Незважаючи на всі труднощі контактування з російським єпископатом в Україні, голова ВПЦР М. Мороз звернувся до патріаршого екзарха в Україні митрополита Михаїла (Єрмакова) з листом, у якому запрошував його разом з усіма єпископами на Собор. У досить коректній за формою відповіді, митрополит говорив про те, що в разі його згоди прибути на Собор, він тим самим, по-перше, визнав би ВПЦР вищим керівним органом Української Церкви, по-друге, що ця Рада дійсно мала би право керувати церковними справами і, по-третє, що ВПЦР, збираючи Собор без благословення місцевих єпископів, діяла би у відповідності з апостольськими правилами. Але, як зазначив екзарх, "никто из уважающих каноны Православной Церкви не согласится искренне признать упомянутые действия возглавляемой Вами Рады, правильными и законными" [12]. В силу цього митрополит відмовився від запрошення, апелюючи ще до рішення Собору єпископів України від 28 вересня, у якому єпископам, священникам і мирянам заборонялось брати участь у Соборі, який скликався ВЦПР. У той же час екзарх обіцяв "употребить все усилия для восстановления нарушенных церковного мира и единения всех чад Украинской

Православної Церкви" [13]. Завершуючи своє послання, митрополит Михаїл наголосив, що коли учасник Собору повідомить його про ті питання, які будуть ставитись на обговорення, то він буде готовим, у згоді з іншими єпископами, дати належну відповідь і висловити свої думки щодо обговорюваних питань. Отже, відповідь митрополита Михаїла не залишала вже ніяких надій на те, що на Всеукраїнському соборі будуть дотримані канонічні вимоги присутності на Соборі мирян та єпископів.

Зрештою було отримано дозвіл на проведення Всеукраїнського церковного Собору. Його надав Київський губревком у відповідності з резолюцією голови ВУЦВК Г. Петровського. Окрилений цим успіхом, голова ВПЦР М. Мороз подав ще одну заяву голові ВУЦВК, в якій йшла мова про мету Собору, зокрема пропонувалася перебудова церковного життя так, щоб вона не виходила за рамки релігії і "чтобы церковью... не тормозила... Советского строительства жизни" [14].

М. Мороз планував, що собор'янам будуть подані відповідні інформаційні матеріали про радянське законодавство з релігійних питань, а також буде вирішуватись питання про допомогу церкви жертвам голоду.

Отримавши дозвіл на проведення Собору, ВПЦР розробила інструкцію по його скликанню, яка вручалась уповноваженим по скликанню виборчо-підготовчих церковних зібрань. Згідно інструкції, "Собор має на меті, на підставі здобутих українською православною людністю через революцію прав на повну волю віри і всенародне порядкування церковними справами, остаточно утворити і зміцнити новий устрій православної автокефальної всенародно-соборної Церкви, при якому Церква вже не буде знаряддям у руках пануючих, для поневолення, пригноблення і тримання людності в темряві, а допомагатиме віруючому народу утворити на землі справжнє світле Боже царство праці і досягти всесвітнього, вільного братерського єднання всіх народів" [16].

Щодо представництва, то вирішальний голос на Соборі мали: 1) єпископи УАПЦ; 2) ВПЦР у повному складі; 3) виборні від повітових церковних зібрань у кількості 6 осіб: не більше 2 від духовенства і не менше 4 від мирян; 4) представники від українізованих парафій міста Києва і губернських міст: від Харкова, Катеринослава, Херсона, Житомира, Чернігова, Полтави, Одеси, Миколаєва, Вінниці, Кам'янець-Подільського по 6 осіб; 5) представники українських православних церковних братств, (які діють у масштабах не менше губернії) – по 5 делегатів від братства; 6) церковно-громадські й культурно-освітні діячі, які персонально запрошує на Собор ВПЦР" [17].

Інструкція передбачала порядок обрання делегатів з місць на Всеукраїнський Собор. Відповідні зібрання віруючих повинні були скликати при погодженні з місцевими органами влади повітові церковні ради (там, де вони є) або уповноважені ВПЦР не пізніше 14 вересня 1921 р. Організовані волосні церковні ради обирали представників на повітове церковне зібрання з такого розрахунку, щоб був представник від кожної парафії, при цьому серед представників від кожної волості повинно було бути не більше третини духовних осіб. У тих же волостях, в яких волосні церковні ради ще не працювали, представників на повітове зібрання обирали на парафіяльних зборах у кількості 3 осіб, з яких 2 були мирянами.

Повітові передсоборні зібрання, згідно інструкції, вважалися дійсними, коли у них брали участь представники не менше третини православних парафій повіту. Такі зібрання відкривав представник повітової церковної ради або уповноважений ВПЦР. У вступному слові він інформував про те, хто скликав зібрання, яка його мета, розкривав суть українського церковно-визвольного руху, діяльності ВПЦР і завдання, які стояли перед Всеукраїнським церковним собором. Протоколи повітового передсоборного зібрання негайно надсилалися до ВЦПР, з яким делегат мав прибути до м. Києва до 14 жовтня 1921 року.

Собор відкривав голова ВПЦР або інший уповноважений член президії Ради 14 жовтня при будь-якій кількості прибулих делегатів. Тим, хто бажав виступити з доповіддю на Соборі, потрібно подати її текст до ВПЦР не пізніше 1 жовтня.

ВПЦР створила комісію по підготовці Всеукраїнського церковного собору, до якої увійшли М. Мороз, В. Липківський, Н. Шараївський, К. Соколовський, І. Тарасенко, Г. Стороженко, Д. Данилевич, П. Погорілко, В. Чехівський, М. Пивоваров, С. Орлик, К. Янушевський, Г. Вовкушевський. Завдання комісії полягало у визначенні тем для доповідей на Соборі та вирішенні інших питань. На першому засіданні, за пропозицією протоієрея В. Липківського було визначено таке коло питань, які виносились для доповідей на Соборі: 1) автокефалія; 2) соборноправність; 3) жива народна церковна творчість; 4) відношення церкви до держави; 5) церковно-адміністративний устрій; 6) церковна освіта; 7) єпископат [18].

Всеукраїнському церковному соборі було присвячено засідання ВПЦР 4 вересня 1921 р. Голова ВЦПР зазначив, що у всіх губерніях України іде підготовка до Собору. Тільки у Волинській та Харківській губерніях повільно налагоджувалась робота, а з Поділля відомостей не було. В цілому ж у більшості повітів передсоборні збори відбулися. У додатку до інструкції ВПЦР по скликанню Собору, який був затверджений членами ВПЦР, зазначалось, що до ВПЦР надходять запити, як бути з обранням делегатів у тому випадку, коли через об'єктивні причини не було змоги скликати повітове церковне зібрання. Враховуючи значення цієї акції, в документі, наголошували, що "необхідно подбати всіма засобами, щоб передсоборні виборні зібрання відбулись своєчасно в кожному повіті і обрали належну кількість виборних на Всеукраїнський церковний собор (ВЦС). Отже, коли не буде ніякої можливості скликати повітове зібрання, то в такому разі губерніальні і повітові церковні ради, а також уповноважені... дбаючи, щоб той чи інший повіт не залишився без представництва. "Всеукраїнському Православному Церковному Собору мають право доручити обрання виборних на ВЦП місцевими радами з діячів і прихильників Українського церковно-визвольного руху, а в

тому разі, коли й цього зробити не буде можливості, виряджають на ВЦС корисних для справи осіб по своєму обранню” [19].

На цьому ж засіданні ВПЦР затвердила Програму праці Всеукраїнського Церковного Собору. Згідно якої, Собор відкривала вступна інформаційна доповідь про ВПЦР і скликання Всеукраїнського Собору, з якою виступили М. Мороз і Т. Тарасенко. Про взаємовідносини між Українською Церквою та іншими церквами мали доповідати В. Липківський і В. Чеховський, їм доручили проголосити доповідь “Внутрішній устрій Церкви”. Про рідну мову в церкві мали доповідати Н. Шараївський, П. Погорілко, про церковні співи – П. Рклицький, про церковне мистецтво – Д. Щербаківський, про українські церковні звичаї – С. Рклицький. Доповідь “Удосконалення церковного богослужіння” мав проголосити В. Липківський. Три доповіді планували В. Чехівському: “Відокремлення церкви від держави”, “Відновлення церковної ієрархії”, “Життя парафіяльних церков”. А доповідь “Устрій керівництва церквою” було доручено підготувати 4 членам ВПЦР – П. Погорілку, М. Морозу, К. Соколовському, Г. Вовкушевському. Підготовка доповіді “Засоби та кошти утримання працівників церкви і органів керівництва церквою” була доручена М. Пивоварову й М. Морозу. Не визначено доповідача на тему “Монастирі в Україні” [20].

ВПЦР затвердила соборну технічну комісію, до якої увійшли І. Кислий, В. Кийко, І. Лапа з дорученням подбати про обрання до складу комісії від кожної із семи київських парафій додатково по два члени. В обов'язки цієї комісії було покладено забезпечення членів Собору житлом і харчуванням [21]. Обрано також реєстраційну комісію в складі Т. Тарасенка й Д. Крижанівського, яким було доручено добрати решту потрібних співробітників [22]. Доповідь М. Пивоварова про фінансові справи показала, що кошти на проведення Всеукраїнського собору надходять дуже повільно. Тому ухвалили зобов'язати українські парафії й церковні гуртки прихильників українського церковно-визвольного руху зробити негайну одноразову пожертву борошном або грошима не пізніше свята Покрови (14 жовтня).

У подальшому на засіданнях президії ВПЦР теж розглядалися питання пов'язані з підготовкою до Собору. Було прийнято проект наказу Всеукраїнського Собору, підготовлений В. Липківським, проект статуту УАПЦ [23], проект тез доповідей на Соборі тощо. На цих же засіданнях був вироблений документ стосовно духовенства української православної церкви. У документі зазначалося, що Українська церква є соборно-правовою (тобто всі члени громади мають рівні права у вирішенні всіх церковних прав), “духівництво Української церкви не повинно рахуватися як якась окрема керівнича церковна інституція і взагалі як окрема каса чи то каста в Церкві” [24]. Користуючись рівними правами з усіма віруючими в справах управління церквою, єпископи й священники в той же час користуються особливою шаную як носителі благодаті Божої, як обранці всього народу на душпастирство. Тому моральний і матеріальний стан їх повинен був бути значно кращим, ніж був у Російській церкві. “Кожна Українська парафія, зазначається в документі, повинна берегти достоїнства і честь свого панотця, а кожна єпархія – достоїнство і честь свого архієпископа як носителя Божої благодаті і становити своє духівництво в такі моральні і матеріальні умови, в яких їм якнайкраще можна було б виконувати свої обов'язки” [25].

Для вдівців-священиків допускалася можливість вступу у другий шлюб за рішенням парафіяльної та округової церковних рад і з благословенства єпископа. Чернецтву не надавали ніяких привілеїв в Українській церкві. Чернець міг бути єпископом або священником на таких же підставах, тобто в результаті виборів на посаду. Сану священства ніхто не міг позбавити, бо “Що дане чоловікові Богом, то ніким зняти бути не може” [26].

Традиційні джерела утримання духовенства – плата за треби і використання церковної землі – не виправдали себе. Вони доводили до непорозумінь між священниками та парафіями з одного боку, і до віддалення духовенства від народу з другого. В Українській церкві ця справа мала бути поставлена на інші основи.

Священик за треби не повинен брати грошей, а плата за них, встановлювалась парафіяльними зборами і йшла в загальну церковну касу. Утримання ж духовенства здійснюється грішми чи натурою в тих розмірах, які визначалися парафіяльними зборами. Крім того, парафія мала забезпечити священника житлом і городом при ньому. Оскільки священник мав однакові права з парафіянами в церкві, він повинен був мати й однакові з усіма парафіянами громадські права, зокрема, користування землею, навчання дітей в школі тощо. Єпископів утримувала єпархія [27].

У документі зазначалося також, що, оскільки “Українська церква є церква народна і ніякої окремішності в ній духовенства від народу не повинно бути... через те в звичайні позаслужбові часи українські панотці не мають нужди нічим відрізнитися від свого народу в своєму зовнішньому вигляді, можуть стригти волосся, стригти чи голити бороду і вуса, носити звичайну одіж” [28]. Підготовча робота до відкриття Собору охоплювала весь комплекс проблем, які підлягали обговоренню й духовній санкції вищого церковного форуму.

Отже, травневий Собор Київщини обрав митрополита і його заступника, а також кандидатів на висвячення у єпископат. Але з різних причин архієпископ Парфеній (Левицький) і єпископ Антонін (Грановський) не приступили до виконання посадових обов'язків. Намагаючись зарадити ситуації, ВПЦР листовно звернулася за допомогою у справі висвячення єпископів до патріарха-католика Грузинської православної церкви Леоніда.

ВПЦР вжила енергійних заходів по створенню ієрархії УАПЦ, забезпеченню канонічної повноти

майбутнього Собору, намагалась досягти порозуміння з діючим Російським єпископатом. Про це свідчить лист-звернення ВЦПР до патріаршого екзарха в Україні, а також письмові пропозиції кандидата в єпископи П. Погорілка, адресовані собору єпископів в Україні. Ієрархи старорежимної церкви проігнорували ці звернення і можливість конструктивного розв'язання кризової ситуації.

ВЦПР зуміла дістати дозвіл органів Радянської влади на проведення Всеукраїнського Собору, розробила й надіслала на місце докладну інструкцію по формуванню депутатського корпусу та вирішенню найважливіших організаційних питань. Передбачені інструкцією заходи мали гарантувати демократичні принципи обирання делегатів-віруючих і мирян на вищий форум Церкви. Президія ВЦПР своєчасно розробила сценарій проведення Собору УАПЦ, опрацювала цілий комплекс проблем, пов'язаних з його проведенням.

Перший Всеукраїнський Собор УАПЦ, що проходив в Софіївському соборі м. Києва 14-30 жовтня 1921 р., проголосив Помісну УПЦ основними засадами якої були: автокефалія, аполітичність, соборноправність, українська мова в богослужінні. Майже десять років існувала ця церква, доки не була зруйнована тоталітарним режимом.

Оцінюючи рішення Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ з висоти більш ніж восьмидесяти літ, які минули з дня його відкриття, можна констатувати, що вони були доленосними. Він проголосив автокефалію православної церкви в Україні, соборноправність і аполітичність у ній. Повернення до джерел духовності українського народу, відродження старовинних народних традицій, звичаїв та свят дало можливість нести слово Боже народові його рідною мовою – все це привернуло до себе ще зовсім недавно байдужу, а то і вороже настроєну до православ'я інтелігенцію [29].

У різних структурах УАПЦ співпрацювали композитори (К. Стеценко, П. Козицький), письменники (Г. Косинка, Л. Старицька-Черняхівська), вчені (А. Кримський, Л. Щербаківський) та інші.

Звичайно, на рішення Собору не міг не вплинути максималізм у судженнях, характерний для того періоду. Не обійшлося на Соборі без розколу: з нього вийшли ті, хто не погоджувався з пресвітеріанською хіротонією. УАПЦ втратила внаслідок цього ряд своїх визначних прихильників. Серед них: талановиті богослови й історики церкви С. Рклицький і К. Соколовський, майбутні ієрархи соборно-єпископської церкви (БОПУПАЦ) Теофіл Булдовський і Павло Погорілко.

Ці суперечності між діячами автокефального руху в Україні досить вміло використали каральні органи комуністичного режиму. Ще в дні роботи Собору була опублікована стаття завідуючого Київського губернського відділу юстиції Михайлика, в якій організатори Собору УАПЦ звинувачувалися у націоналізмі, “петлюрівщині”, “політичності під прикриттям релігії” [30]. Якоюсь мірою він мав рацію. Дійсно, як зазначає Б. Боцюрків, за “відсутності інших автономних етнічних структур національна церква стає притулком для національних традицій і культури, узаконює боротьбу за їх збереження й...посередньо, за національне визволення” [31]. На основі цих протиріч, після завершення Собору ДПУ намагались розколоти УАПЦ з середини, однак за всіх несприятливих умов УАПЦ виявила свою життєздатність, надійність обраних орієнтирів і засадничих принципів.

Отже, досвід того періоду вчить, що творення помісної церкви, навіть в умовах бездержавності, вимагає не тільки прагнення до оновлення церковного життя, енергії авторитетних духовних проводирів, але й вміння досягнення взаєморозуміння різних церковних груп.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Зінченко А.* Визволитись вірою: Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – К.: “Дніпро”, 1997 – 423 с.
2. *Турченко Ф., Ігнатуша О.* Українська автокефальна // Вітчизна. – 1989. – № 12 – С. 166-175., *Пиливець Л.* Автокефалія православної церкви в Україні // Людина і світ. – 1990 – № 5. – С. 19-24., *Преловська І.* Набуття власної ієрархії Українською Автокефальною православною Церквою // Розбудова держави. – 1996. – № 1 (42). – С. 45-51
3. *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею. – Чикаго, Іллінойс. – 2002 – 617 с.
4. *Плахій С.* Долаючи минуле: перспективи відокремлення церкви від держави в Україні // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ 28-30 вересня 1994 р. – К., 1996. – С. 43.
5. Центральний державний архів вищих органів влади України (надалі – ЦДАВОВ України) – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 40. – Арк. 29
6. ЦДАВОВ України – Ф. 3984. – Оп. 4. – Спр. 31. – Арк. 9.
7. Там само. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 6.
8. Там само – Спр. 104. – Арк. 6а.
9. Там само – Спр. 93. – Арк. 1 зв.

10. Там само – Спр. 65 – Арк. 10
11. Там само.
12. Там само. – Спр. 65.
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само – арк. 7-8зв.
16. Там само – Спр. 68. – Арк. 3.
17. Там само.
18. Там само – оп. 4. – Спр. 35а – арк. 18.
19. Там само. – Оп. 1. – Спр. 56. – арк. 18 зв.
20. там само – арк. 25 зв.
21. там само – Оп.4 – Спр. 68. – Арк. 4.
22. там само. – спр. 35а. – арк. 25.
23. там само – арк. 25 зв.
24. Там само. – Спр. 56.
25. Там само. – Спр. 57.
26. Там само – Арк. 15.
27. Там само – оп. 1 спр. 56 – Арк. 15 а.
28. Там само.
29. Історія релігії в Україні. Православ'я в Україні. – Т. 3. – К, 1999. – С. 371.
30. Михайлик. Революціонери (К предстоящему Всеукраинскому православному церковному собору) // Пролетарская правда. – № 52. – 20 жовтня 1921 р.
31. Божюроків Б. Інституційна релігія і національність у Радянському Союзі // Сучасність. – 1985. – № 7-8 – С. 117.

Прохоренко О.

ЗМІНИ В ПОЛІТИЧНИХ НАСТРОЯХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 40-Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 50-Х РР. ХХ СТ.: НАСЛІДКИ ІДЕОЛОГІЧНИХ КАМПАНІЙ

В умовах утвердження України як демократичної та правової держави значно зріс інтерес громадськості до тих сторінок вітчизняної історії, які тривалий час невинувато і незаслужено замовчувалися. Тоталітарний режим, ідеологічний тиск та репресії відчутно вплинули на українське суспільство 1945 – 1955-х рр.

Історіографія питання представлена працями дослідженнями українських та зарубіжних дослідників. На сьогодні накопичено велику кількість робіт які стосуються питання тоталітаризму та його впливу на суспільство протягом післявоєнного періоду. Однак потрібно зазначити, що в історичній науці відчувається брак наукових праць, які б безпосередньо висвітлювали та аналізували наслідки ідеологічних кампаній 1945 – 1955-х рр., які, без сумніву, наклали свій відбиток на настроях різних категорій українського суспільства. На жаль, українська історіографія досліджувала “людину” як суб’єкта, а не повноцінного об’єкта історичного процесу, тому більшість праць головну увагу зосереджують на ролі “вождів пролетаріату”, терорі, підрахунку кількісних і якісних наслідків масових репресій тощо. Система настроїв та мислення “особи” довгий час в українській історіографії залишалась “поза кадром”. Натомість зарубіжні дослідники довгий час значну увагу зосереджують на саме на питаннях “соціальної історії”, житті людини, її оточення, мислення, настроїв тощо. Значним доробком для з’ясування даної теми є роботи А. В. Блюма, Н. Верта, Дж. Хоскінга. Джерельна база питання представлена, в основному, архівними документами, частина яких вводиться до наукового обігу вперше.

Метою даною статті є аналіз наслідків ідеологічних кампаній, які пройшли в УРСР протягом першого післявоєнного десятиліття та простежити зміни в політичних настроях науково-педагогічної інтелігенції.

З метою тотального насадження сталінської ідеологічної доктрини після війни посилилася ідеологічна обробка інтелігенції, насамперед науковців і професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів. В літку 1946 р. відбувся пленум ЦК ВКП(б), на якому було визначено генеральну лінію партії на післявоєнний період і ухвалено низку постанов, що мали на меті відновлення радянських порядків, водночас, було визначено курс на нову ідеологічну чистку. Ідеологічна чистка в Україні розгорнулася в другій половині